

MARIÁN MARK STOLÁRIK*

Ako Slováci v zahraničí pomáhali katolíckej cirkvi na Slovensku prežiť komunizmus v rokoch 1948–1989¹

STOLÁRIK, M. M.: How Slovaks abroad helped the catholic church in Slovakia to survive communism in 1948–1989. *Slavica Slovaca*, 58, 2023, No 3, pp. 522–529 (Bratislava).

After the communist takeover of Czechoslovakia in 1948, Slovaks in the USA and Canada came to the aid of the Roman and Greek Catholic churches in Czechoslovakia, which the communist regime was trying to destroy. They raised funds for the support of Slovak émigré priests in Canada and in Rome, helped fund Vatican Radio broadcasts to Slovakia, helped to publish and smuggle religious publications to Slovakia, and helped to establish the monthly *Slovenské hlasy z Rima*, the scholarly annual *Slovak Studies* and the Slovak Institute in Rome. They also agitated for religious freedom in their homeland, for the creation of a Slovak Church Province, and they organized the first anti-government demonstration since 1969 on Good Friday 1988 in Bratislava.

Slovaks, USA, Canada, Support, Religious freedom, Demonstration.

Viaceri historici už preštudovali snahy amerických a kanadských Slovákov, ako získať pre Slovensko buď autonómiu v bývalom Československu, alebo úplnú samostatnosť.² Menej sa však vie o pomoci, ktorú Slováci v západnom svete poskytovali katolíckej cirkvi na Slovensku, aby od 1948 až do pádu komunizmu prežila nesmierny tlak komunistického režimu, ktorý sa ju pokúsil utlmiť ba až zničiť. V tomto príspevku chcem do istej miery objasniť aj túto tému.

Po oslobodení Československa Červenou armádou v Košiciach 5. apríla 1945 začala fungovať vláda tzv. Národného frontu, v ktorej na kľúčových ministerstvách boli komunisti. Časť tejto vlády sa ustanovila na Slovensku ako Slovenská národná rada (SNR) už v období Slovenského národného povstania v septembri 1944 a jeden z jej prvých dekrétov bolo znárodnenie všetkých rímskokatolíckych škôl na Slovensku. Povojnová SNR zopakovala ustanovenia z tohto dekrétu, aby čiastočne paralyzovala rímskokatolícku cirkev na Slovensku, keďže cirkev podporovala vládu prvej Slovenskej republiky (1939–1945). Povojnová SNR v rámci Národného frontu znížila počet katolíckych organizácií, vrátane ich časopisov, zakázala katolícke politické strany, uväznila niektorých katolíckych biskupov a zariadila, aby tajná polícia sledovala mnohých

* Prof. Marián Mark Stolárik, PhD., Professor Emeritus, University of Ottawa, 55 Laurier East, Ottawa, Canada K1N 6N5, mark.stolarik@uottawa.ca.

¹ Chcem sa poďakovať Mgr. Danielovi Černému, PhD., riaditeľovi Slovenského historického ústavu v Ríme, za jeho pomoc s vyhľadávaním rôznych dokumentov a publikácií. Tento článok je výňatkom z dlhšej kapitoly, ktorá bude publikovaná v knihe Schulze Wessel, Martin/Zückert, Martin (eds.): *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der Slowakei im 20. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2024.

² Pozri napríklad Čulen, K.: *Pittsburská dohoda*. Bratislava: Knihlačiareň Andreja, 1937; Sidor, K.: *Zásahy Slovenskej Ligy v Amerike do politického vývinu slovenského (1914–1939)*. In Šprinc, M. (ed.): *Slovenská Liga v Amerike*. Scranton, Pennsylvania: 1947, s. 27–62; Stolárik, M. M.: *The Slovak League of America and the Canadian Slovak League in the Struggle for the Self-Determination of the Nation, 1907–1992*. In: *Slovakia XXXIX*, 2007, s. 7–35; Kucík, Š.: *Podiel amerických Slovákov na autonomistickom hnutí na Slovensku (1918–1938)*. Martin: Matica slovenská, 2011; Cude, M. R.: *The Slovak Question: A Transatlantic Perspective, 1914–1948*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2022.

kňazov a laikov. Polícia dokonca prehľadala aj niektoré biskupské úrady. Výsledkom bolo, že katolícki intelektuáli sa spojili s nekomunistickými luteránmi pri vytvorení Demokratickej strany a v roku 1946 vyhrali voľby na Slovensku so 62 % počtom hlasov.³

Komunisti na Slovensku ťažko znášali túto prehru a chceli sa pomstiť. V apríli 1947 popravili za vlastizrady Dr. Jozefa Tisa, bývalého prezidenta Slovenskej republiky, a na jeseň vykonštruovali sprisahanie členov Demokratickej strany s cieľom prevziať moc na Slovensku (v novembri 1947). Vo februári 1948 prevzali moc v Prahe a začali inštalovať komunizmus v celej krajine.⁴

Hneď ako Komunistická strana Československa (KSČ) prevzala moc, začala otvorene atakovať rímskokatolícku cirkev v celej republike, vrátane Slovenska. Útoky sa začali po tom, keď rímskokatolícki biskupi 4. marca 1948 odmietli prisahať vernosť novému režimu. V nasledujúcich dvoch rokoch preto komunisti pokračovali v znárodňovaní všetkých rímskokatolíckych škôl a všetkého cirkevného majetku; zrušili Ústredný katolícky úrad v Bratislave a zakázali 47 náboženských periodík, obmedzili cenzurovaný časopis *Katolícke noviny* len na 50 000 výtlačkov (predchádzajúci náklad bol 200 000 výtlačkov); zrušili všetky neštátne mládežnícke a ženské spoločnosti; začalo zatýkanie voči režimu „nepriateľsky“ naladených kňazov, pokúsili sa (no nepodarilo sa im to) založiť režimu priaznivú „československú cirkev“; zaviedli „náboženských tajomníkov“ vo všetkých farnostiach a prideliť vládnym tajomníkom všetkým biskupom; založili organizáciu „Katolícka akcia“, ktorú tvorili režimu „priateľsky naladení“ kňazi; zakázali stretnutia skupín kňazov s ich biskupmi a zakázali prijímanie akýchkoľvek dekrétov zo zahraničia (najmä Vatikánu) týkajúce sa cirkvi; vytvorili „Štátny úrad pre náboženské záležitosti“, aby mohli obísť biskupov a vyplácať platy pre kňazov; vymenovali „verných“ generálnych vikárov, ktorí nahradili zosnulých biskupov; 28. apríla 1950 rozpustili gréckokatolícku cirkev; 13. apríla 1950 rozpustili všetky mužské rehole a 29. – 31. augusta všetky ženské rehole. Ďalej uzákoniť, že všetky sobáše museli mať najskôr civilný obrad; znárodnili všetky cirkevné archívy; nariadili, že náboženské púte sa mohli konať len s vládnym povolením; zrušili všetky diecézne semináre a nahradili ich ústrednými seminármi v Prahe a Bratislave; povolili len malý počet seminaristov, ktorých najskôr preverili a potom poslali na politické školenie. Výsledkom týchto opatrení bolo, že Vatikán exkomunikoval všetkých komunistických funkcionárov zapojených do tohto prenasledovania. 16. marca 1950 vláda v Prahe vyhostila pápežského nuncia z republiky a 1. apríla odvolala aj svojho veľvyslanca z Vatikánu. Československo a Vatikán nemali žiadne oficiálne diplomatické styky až do roku 1990.⁵

Medzitým komunisti pokračovali s prenasledovaním cirkví na Slovensku. V roku 1950 vláda zaistila gréckokatolíckych biskupov Pavla Gajdiča a Vasila Hopka v Prešove a rímskokatolíckeho biskupa Jána Vojtaššáka na Spiši. V roku 1951 komunistický súd odsúdil Gajdiča a Hopka na doživotie a Vojtaššáka, ktorý mal už 74 rokov, na 24 rokov väzenia! Týmto sa počet biskupov na Slovensku znížil na polovicu a zvyšok bol pod neustálym policajným dozorom. Zdalo sa, že sa komunistom na Slovensku podarilo celkom paralyzovať rímsku aj gréckokatolícku cirkev.⁶

Avšak, všetko nebolo stratené. Niektorí katolícki aktivisti na Slovensku a aj v zahraničí začali komunistom oponovať. Napríklad rev. Anton Botek, ktorý v roku 1945 založil Ústrednú katolícku

³ Letz, R.: *Prenasledovania kresťanov na Slovensku v rokoch 1948–1989*. In Mikloško, F. (ed.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989* (1). Prešov: Michal Vaško, 2001, s. 70-71.

⁴ Felak, J. R.: *After Hitler, Before Stalin: Catholics, Communists, and Democrats in Slovakia, 1945–1948*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2009; Abrams, B.: *The Politics of Retribution: The Trial of Jozef Tiso*. *East European Politics and Societies* 10 (no. 2, Spring, 1996), s. 255-292.

⁵ Pešek, J. – Barnovský, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku, 1948–1953*. Bratislava: VEDA, 1997, s. 32-201.

⁶ Pešek, J. – Barnovský, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku*, c. d., s. 206-230.

kanceláriu v Bratislave a ktorý do roku 1948 redigoval Katolícke noviny, bol zaistený Štátnou bezpečnosťou, ale v roku 1951 ušiel na západ. Pripojil sa k malej skupinke slovenských seminaristov a kňazov v Ríme. Medzi nimi boli rev. Jozef Tomko (neskoršie arcibiskup a kardinál) a jezuita rev. Michal Lacko. Po komunistickom prevrate v Československu rev. Štefan Náhalka, bývalý tajomník biskupa Vojtaššáka, a rev. Stanislav Xavier Čík, člen zrušeného rádu Tešiteľov, tiež utiekli na západ a spojili sa s rev. Botekom a ďalšími kňazmi v Ríme. V januári 1952 táto skupina kňazov začala vydávať mesačník Hlasy z Ríma a v slovenčine vysielat' cez Vatikánske rádio. Takto začali dávať nádej utláčaným katolíkom na Slovensku.⁷

Mnoho týchto aktivít umožnili Slováci v Severnej Amerike. V roku 1946 Združenie slovenských katolíkov v Amerike poslalo svojho predsedu rev. Jozefa Kušnira na Slovensko, aby zistil ako Slovensko prežilo vojnu a ako môžu Americkí Slováci pomôcť.⁸ Vo svojom referáte Kušnir spomenul škody, ktoré Slovensko utrpelo počas vojny a začal zbierku na pomoc Slovensku. Do roku 1949 nazbieral 143 000 amerických dolárov (v roku 2023 by bola hodnota tejto zbierky 1 797 534 amerických dolárov). Nanešťastie, v tom roku komunisti už vládli na Slovensku, tak sa Združenie rozhodlo radšej podporiť slovenských kňazov v exile, najmä v Ríme. V roku 1955 Mons. Miloš Mlynarovič, básnik a novozvolený predseda Federácie a rev. Ján J. Lach, vydavateľ týždenníka Slovák v Amerike a mecenáš slovenských spisovateľov v Amerike, navštívili slovenských kňazov v Ríme a pomohli založiť Slovenské vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Takisto sľúbili podporiť aj založenie Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, ktorý by pre Slovensko vychovával kňazov-misionárov. Keď sa začalo blížiť 1100. výročie príchodu sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu, dvaja vysokopostavení cirkevní hodnostári v Amerike sa tiež začali angažovať v prospech slovenského Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Bolí to Mons. Andrej Grutka, sídelný biskup mesta Gary v Indiane (prvý biskup slovenského pôvodu v Amerike), a rev. Teodor Kojiš, opát jediného benediktínskeho kláštora vo svete v Clevelande v Ohio. V roku 1952 opät Kojiš založil Slovenský ústav v Clevelande pre slovenských exilových vzdelancov. On aj biskup Grutka potom sľúbili hmotnú podporu pre budúci slovenský Ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Vďaka podpore amerických a (čiasťočne) kanadských Slovákov bol 15. septembra 1963 v Ríme oficiálne založený Ústav sv. Cyrila a Metoda. Vyše 600 Slovákov pricestovalo z Ameriky a Kanady, aby sa zúčastnili oficiálneho otvorenia ústavu. Rev. Jozef Adamec, prvý kňazský absolvent nového Ústavu a neskoršie prvý biskup Altoona-Johnstown diecézy v Pennsylvánii, napísal, že Ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme bol milodarom („gift“) od amerických a kanadských Slovákov pre Slovákov v Európe.⁹ Keď ústav v Ríme oslavoval

⁷ Tomko, J. kardinál: Zrod Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. In Hrabovec, E. (ed): Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme 1963–2013. Bratislava: Univerzita Komenského, 2015, s. 10-11. Biografia Antona Boteka sa nachádza v *Hlasy z Ríma* 24 (čís. 3, marec, 1975), s. 13-14; Náhalkova v čís. 4 (apríl, 1975), s. 7-8; a Číkova v čís. 25 (čís. 3, marec, 1976), s. 14.

⁸ Združenie slovenských katolíkov má korene v prvom Katolíckom kongrese, ktorý sa konal vo Wilkes-Barre v Pennsylvánii 3. septembra 1906. Národne orientovaní katolícki kňazi v Amerike usporiadali tento kongres napriek niektorým maďarónskym kňazom v Amerike, ktorí oponovali národne orientovaným kňazom. Združenie sa formálne založilo 22. februára 1911 počas ďalšieho kongresu v meste Wilkes-Barre. Pred prvou svetovou vojnou kongres podporoval udržanie viery a národnej identity Slovákov v Amerike a po vojne hnutie pre autonómiu Slovákov v Československej republike. Čulen, K.: History of Slovaks in America. St. Paul, Minnesota: Czechoslovak Genealogical Society International, 2007, s. 272-286; Adamec, J. V.: The Slovak Catholic Federation: A 65 Year Perspective. In Krajsa, C. (ed): Slovaks in America: A Bicentennial Study. Middletown, Pennsylvania, 1978, s. 223-225.

⁹ Tomko, J.: Zrod slovenského ústavu, c. d., s. 11; Adamec, J. V.: The Slovak Catholic Federation, c. d., s. 226-228. Rev. Ján J. Lach nazbieral a daroval 13000 amerických dolárov Ústavu v Ríme; Slovenský katolícky Sokol, na jeho 19. konvencii v Youngstown v Ohio v roku 1963 odhlasoval dar 50000 amerických dolárov pre Ústav v Ríme, pozri Tanzone, D. F. (ed.): The Slovak Catholic Sokol Story. Passaic, NJ, 2005, s. 73. V roku 1973 Prvá katolícka slovenská jednota v Amerike na svojej konvencii v meste St. Louis v Missouri odhlasovala 10000 amerických dolárov pre Ústav v Ríme, pozri *Hlasy z Ríma*,

svoje 25. výročie, skupina 53 katolíckych disidentov na Slovensku poslala gratulácie s vďaku za všetko, čo ústav vykonal pre zachovanie náboženstva na Slovensku.¹⁰

Medzičasom, skupinka slovenských jezuitov, ktorí v tom čase študovali v Ríme, sa rozhodla nevrátiť sa do Československa, keď tam komunisti prevzali moc. So súhlasom ich generálneho riaditeľa sa v roku 1952 rozhodli premiestniť do Galtu (neskoršie Cambridge) v Ontariu v Kanade a tam založili misijné stredisko. Americkí aj kanadskí Slováci ich finančne podporovali a vďaka tejto pomoci si jezuiti v roku 1970 založili vydavateľstvo Dobrá kniha. V nasledujúcich rokoch toto vydavateľstvo vydalo 300 titulov náboženských kníh v náklade pár stotisíc. Tieto knihy posielali do západnej Európy, odkiaľ sa pašovali na Slovensko, kde komunisti obmedzili vydávanie náboženských kníh na minimum.¹¹

Slovenskí jezuiti v Ríme medzitým zriadili rozhlasové vysielanie na Slovensko. Rev. Pavol Bajan, S.J., ktorý sa dostal do Ríma v lete 1948, prehovoril riaditeľov Vatikánskeho rozhlasu, aby mu povolili vysielat' 15 minútové správy v slovenčine (neskoršie celú hodinu) separátne od českého vysielania na princípe materinského jazyka a nie štátnych hraníc. Toto sa stalo skutočnosťou 3. júla 1949. Bol to pre Slovákov veľký úspech. V roku 1951 bol rev. Bajan vyslaný na misionársku prácu do Afriky a rev. Štefan Smržík SJ s pomocou a podporou rev. Felixa Lítva SJ pokračovali so slovenským vysielaním až do roku 1957. V tom roku prevzal vysielanie rev. Štefan Senčík SJ. Senčík a Lítva sa neskôr striedali ako režiséri prenosov. Obaja tiež slúžili v Kanade ako predstavení misijného domu. Medzičasom jezuiti pokračovali s vysielaním správ o cirkvi, o tom, ako komunisti prenasledovali cirkev na Slovensku i o živote Slovákov v celom svete. Slovenské vysielanie Vatikánskeho rozhlasu rozzúrilo komunistickú vládu v Československu natoľko, že Československo s pomocou Sovietskeho zväzu začalo vysielacie vlny vatikánskeho rozhlasu rušiť s odôvodnením, že ho financuje americká CIA. Napriek tomuto úsiliu 54 % Slovákov v Československu pravidelne počúvalo slovenské vysielanie Vatikánskeho rozhlasu až do pádu komunizmu v roku 1989.¹²

V roku 1951 rozhlasové stanice Hlas Ameriky, Slobodná Európa a Hlas Slobody, všetky dotované americkou vládou, tiež začali vysielat' správy v slovenčine, ale len v rámci Československého vysielania. Americká vláda podporovala teritoriálnu integritu Československa a odmietala slovenské separatistické snahy. Napriek tomu tieto stanice vysielali niektoré programy v slovenčine a informovali poslucháčov o svetových záležitostiach, politických a kultúrnych podujatiach, alebo aj o potláčaní náboženstva v Československu. Netreba azda dodávať, že Československo aj tieto vysielania silno potláčalo. Najslávnejší slovenskí hlásatelia týchto staníc boli Dr. Imrich Kružliak, bývalý katolícky aktivista, a salezián rev. Anton Hlinka.¹³

č. 9 (september, 1973), s. 16. Historik v exile František Hrušovský opísal dejiny opátstva v Clevelande a aj účasť opáta Kojiša v prospech Slovenska v *Slovenské rehole v Amerike* (Cleveland: Slovenský ústav, 1955, s. 4-105); ďalšie informácie o opátovi Kojišovi sa nachádzajú v *Slovenských hlasoch z Ríma* 33 (čís. 11. november, 1984, s. 7); biografía biskupa Grutku je v *Hlasoch z Ríma* 26 (čís. 2, február 1977, s. 3-6); biografía Jozefa Adamca sa nachádza v *Slovenské hlasy z Ríma* 36 (čís. 4, apríl 1987, s. 11 a aj v čísle 5 z mája 1987, s. 2-3 aj v č. 7 z júla 1987, s. 6-7). Ústav v Ríme podporujú Americkí Slováci doteraz. O tom pozri Hvozdovič, A. S.: 44th Annual Appeal of Saints Cyril and Methodius Slovak Catholic Federation. Slovak Catholic Falcon/Slovenský katolícky sokol CXII, č. 5173 (1. marec 2023). Passaic, New Jersey, s. 4.

¹⁰ Slovenské hlasy z Ríma 37, čís. 9/10 (september-október 1988), s. 17.

¹¹ Lítva, F.: Kanadský experiment: Polstoročie slovenských jezuitov v Kanade. Trnava: Dobrá kniha, 2005, s. 9, 36-40, 67-75; Senčík, Š.: Slovenské misijné strediská v Kanade. In Chovan-Rehák, J. (ed.): Slovenský povojnový exil. Martin: Matica slovenská, 1998, s. 501.

¹² Senčík, Š.: Slovenské vysielanie Vatikánskeho rozhlasu. In: Slovenský povojnový exil, s. 358-68. Petranský, I.: The Slovak Broadcasting of Vatican Radio in the Years 1947-1951. In: Slovak Studies 1-2 (2018), s. 90-109. Jašek, P.: Broadcasting of the Slovak Desk of the Vatican Radio in the Years 1985-1988. In: Slovak Studies 1-2 (2016), s. 141-59.

¹³ Kružliak, I.: Rádio Slobodná Európa a Slováci. In: Slovenský povojnový exil, s. 338-44; Hlinka, A.: Freedom Denied: Czecho-Slovakia After Helsinki. Uhdlingen: Stefanus-Verlag, 1977.

Keďže komunistická vláda v Československu tvrdo obmedzovala vydávanie náboženských kníh a periodík, slovenskí jezuiti v zahraničí sa snažili toto prázdno zaplniť. Najdôležitejší z nich bol biskup v exile Pavol Hnilica SJ a rev. Michal Lacko SJ, ktorý prednášal dejiny gréckokatolíkov na Gregoriánskej univerzite v Ríme. Biskup Róbert Pobožný v Rožňave tajne vysvätil Hnilicu za kňaza 29. septembra 1950 a potom bol 2. januára 1951 vysvätený za biskupa. Keďže sa Štátna bezpečnosť o Hnilicovi toto dozvedela a začala po ňom pátrať, v decembri 1951 ušiel na západ – do Ríma, kde pomohol založiť vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda. So súhlasmi pápežov Jána XXIII. a Pavla IV. P. Hnilica viackrát navštívil Poľsko, kde katolícka cirkev bola oveľa slobodnejšia než v Československu. V Poľsku sa stretol s kardinálmi Wyszyńskim, Wojtilom (budúci pápež Ján Pavol II.) a Glępom a presvedčil ich, aby pomohli s pašovaním cirkevných materiálov cez východné Nemecko do Poľska a odtiaľ cez Vysoké Tatry na Slovensko. Jeho kolega Michal Lacko SJ zariadil, aby sa cirkevné materiály posielali poštou z Talianska jezuitskému kolegovi Ladislavovi Šofrankovi v Maďarsku. Maďarsko povoľovalo prijímanie istého počtu cirkevných publikácií poštou. Potom sa tieto materiály preposlali poštou na Slovensko, keďže pošta medzi členmi Varšavského paktu sa nekontrolovala. Rev. Stanislav Čík, riaditeľ Katolíckeho dobročinného ústavu vo Viedni, posielal náboženské materiály na Slovensko s pomocou turistov, ktorí autom prechádzali hranice cez Petržalku do Českoslovenka.¹⁴ Hnilica tiež zariadil, aby slovenskí seminaristi tajne vyškolení biskupom Jánom Ch. Korcom SJ., ktorého sám Hnilica vysvätil za biskupa tajnej cirkvi na Slovensku v roku 1951, boli vysvätení poľskými biskupmi potom, čo Štátna bezpečnosť zaistila biskupa Korca v roku 1960.¹⁵

Hnilicov hlavný pomocník bol rev. Michal Lacko, ktorý v roku 1945 išiel študovať do Ríma a ktorý sa najviac zaujímal o osud zrušenej gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Lacko začal písať články o gréckokatolíkoch na Slovensku a v roku 1961 založil vedeckú ročenku *Slovak Studies*, ktorú redigoval do jeho smrti v roku 1982. Ročenku podporovali americkí Slováci prostredníctvom Slovenského ústavu v Clevelande. V tejto ročenke Lacko uverejňoval články týkajúce sa slovenských dejín bez komunistického dozoru. Počas komunistickej éry vodcovia v Československu považovali Hnilicu a Lacka za ich najväčších nepriateľov v západnom svete.¹⁶

V roku 1968 počas takzvanej Pražskej jari československá vláda prestala utláčať cirkev a tie ožili. Slovák Alexander Dubček sa stal prvým tajomníkom KSČ a chcel zaviesť „socializmus s ľudskou tvárou.“ Uväznení kňazi a biskupi boli prepustení a cirkevné rady sa vzkriesili a dokonca aj gréckokatolícka cirkev mohla opäť fungovať (väčšina jej členov sa v rokoch 1950 až 1968 dostala do ilegality). Nanešťastie Varšavská zmluva vedená Sovietskym zväzom nesúhlasila s Dubčekovými reformami, tak v noci 21. augusta 1968 prepadla Československo a prinútila Dubčeka aj jeho vládu, aby zrušili svoje reformy. V apríli 1969 bol Dubček odvolaný

¹⁴ Letz, R.: *Prenasledovanie kresťanov*, c. d., s. 262-264; Hlasy z Ríma 25, čís. 3 (marec 1975), 14; Sczepanowicz, M.: *Kuriéri Božieho slova: Skúsenosť a dar*. Turany: Spoločnosť Fatima, 2017.

¹⁵ Hnilica, J. – Vnuk, F.: *Pavol Hnilica, biskup umľanej Cirkvi*. 1. časť. 1921–1951. Trnava: Dobrá kniha, 1992; Hnilica, J. – Vnuk, F.: *Pavol Hnilica, biskup umľanej Cirkvi*. 2. časť. 1951–1995. Trnava: Dobrá kniha, 1996. Mikloško, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť: Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943–89*. Bratislava: ARCHA, 1991; Korec, J. Ch.: *The Night of the Barbarians: Memoirs of the Communist Persecution of the Slovak Cardinal*. Wauconda, Illinois: Bolchazi-Carducci, 2002. E-mailový list od Ladislava Šofranka Mariánovi Stolárikovi datovaný 8. októbra 2019, archív autora štúdie.

¹⁶ Lacko sa pýšil, že po prvýkrát v dejinách Vatikánu napísal dejiny slovenských gréckokatolíkov „Slovacchi di Rito Bizantino“ v autoritatívnej knihe *Sacra Congregazione per la Chiesa Orientale. Oriente Cattolico: Cenni storici e statistiche*. Citta del Vaticano, 1962, s. 313-20. Členovia Československej rozviedky ostro sledovali činnosť Hnilicu aj Lacka v Ríme, skrytí ako kultúrnymi attaché. Katrebová Blehová, B.: *Michal Lacko SJ. a československá Štátna bezpečnosť*. In Černý, D. (ed.): *Michal Lacko SJ: 100 rokov od jeho narodenia*. Bratislava: Slovenský historický ústav v Ríme, 2020, s. 86-101. *Slovenské hlasy z Ríma* 31., čís. 5 (máj 1982), s. 4-5.

z funkcie prvého tajomníka KSČ a nahradil ho konzervatívny komunista Gustáv Husák. Husák potom začal „normalizovať“ Československo, čo znamenalo, že sa vrátili represie všetkých cirkví na Slovensku.¹⁷

V reakcii na tieto udalosti Štefan B. Roman (kanadský miliardár a v tom čase najbohatší Slovák na svete) sa rozhodol, že treba zjednotiť slovenské komunity po celom západnom svete proti komunistickému režimu v Československu. Preto v roku 1970 založil Svetový kongres Slovákov s hlavným sídlom v Toronte. Jeho výzva zo dňa 10. februára 1970 bola určená všetkým Slovákom v slobodnom svete vrátane cirkevných hodnostárov, ako bol napríklad biskup Andrej Grutka v Gary v Indiane, biskup Pavol Hnilica v Ríme, biskup Michal Rusnák v Toronte a opäť Jerome Koval v Clevelande.¹⁸

V päťdesiatych rokoch 20. storočia si Štefan Roman vybudoval dobré meno ako podnikateľ a v 60. rokoch ako náboženský aktivista. V roku 1963 zorganizoval veľkú slávnosť v Toronte na počesť 1100. výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. Veľa dôležitých politikov aj cirkevných hodnostárov sa na tejto oslave zúčastnilo, vrátane biskupa Grutku a rev. Michala Lacka, ale najdôležitejším bol arcibiskup Sebastian Baggio, pápežsky nuncius v Kanade. Skrze Romanovho priateľstva s arcibiskupom Baggiom a inými gréckokatolíckymi biskupmi v Kanade a v USA sa veľmi nábožnému Romanovi dňa 7. októbra 1964 podarilo, aby jeho dobrý priateľ rev. Michal Rusnák bol povýšený na pomocného biskupa pre slovenských gréckokatolíkov v Kanade. Pár dní pred tým Vatikán vymenoval Romana ako jedného z dvoch laických pozorovateľov Druhého vatikánskeho koncilu v Ríme. Nakoniec 13. októbra 1980 pápež Ján Pavol II povýšil Michala Rusnáka na eparchu (biskupa) novozaloženej Eparchie sv. Cyrila a Metoda pre slovenských gréckokatolíkov v Kanade. To bol jasný signál komunistickým orgánom, že Slováci na západe sú vo vojne s komunizmom v Československu.¹⁹

Pod Romanovým dozorom Svetový kongres Slovákov bol veľmi aktívny v 70. a 80. rokoch. Potom, čo Československo podpísalo Helsinskú dohodu v roku 1976, kde sa zaručilo, že bude rešpektovať ľudské aj náboženské práva svojich občanov, Kongres bedlivo sledoval situáciu v Československu. Keď členovia Kongresu zistili, že Československo stále potláčalo ľudské aj náboženské práva, Kongres poukázal na porušovanie týchto dohôd americkej, kanadskej aj európskej vlád.²⁰ Kongres tiež usporiadal tri vedecké konferencie ohľadom slovenských dejín a kultúry a vydal ich referáty.²¹ Kongres taktiež zorganizoval štyri mládežnícke festivaly²²

¹⁷ Dubček, A.: *Hope dies Last: The Autobiography of Alexander Dubček*. In Hochman, J. (ed. aj prekladateľ): New York: Khodansa International, 1993; Stolárik, M. M. (ed.): *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia, 1968: Forty Years Later*. Mundelein, Illinois: Bolchazi-Carduci, 2010; Šturák, P.: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1935–1989*. Prešov: Náboženské vydavateľstvo Petra, 1999.

¹⁸ Kirschbaum, J. M. (ed.): *Desať rokov činnosti SKS*. Toronto: Svetový kongres Slovákov, 1981, s. 13-34 aj 65. Časopis Mária. Toronto (máj 1988); Bulletin Svetového kongresu Slovákov, Toronto, čís. 79 (jún 1988); Litva, F. (ed.): Štefan B. Roman: Človek v rozdvojenom svete. Galt: Dobrá kniha, 1981.

¹⁹ Kanadský Slovák (Toronto), 19. október 1957, s. 3; 13. júl, 1963, s. 1-8; 3. október, 1964, s. 1. Newman, P. C.: *The Canadian Establishment*. Toronto: McClelland & Stewart, 1975, s.269-271; Roman, A. C. – Roman, H. (eds.): *Our Heritage of Faith*. Unionville: Eparchy of Sts. Cyril and Methodius for Slovaks of the Byzantine Rite in Canada, 1985; autorský rozhovor s Helen Roman-Barber, 10. januára 2020.

²⁰ Bulletin Svetového kongresu Slovákov, č. 26 (1977), s. 19-23; č. 27/28 (1977), s. 30-35; č. 29 (1978), s. 10-11, 28-9; X, č. 43 (december 1980), s. 3-4; XI (apríl 1981), s. 21-31; XIV, č. 66 (marec 1985), s. 2-4; XV, č. 70 (marec 1986), s. 12-14.

²¹ Prvá konferencia bola v Toronte v roku 1971, druhá v Ríme v 1975, a tretia v New Yorku v 1984. Kirschbaum, J. M. zredigoval prvé dve knihy: *Slovakia in the 19th and 20th Centuries* (Toronto: Slovak World Congress, 1973) a *Slovak Culture Through the Centuries*. (Toronto: Slovak World Congress, 1978). Tretiu knihu zredigovali Kirschbaum, S. J. a Roman, A. C.: *Reflections on Slovak History* (Toronto: Slovak World Congress, 1987).

²² Odohrávali sa v lete 1980 vo Waldkrajburg v Západnom Nemecku; v Mount Pocono Pennsylvánia v roku 1983 aj 1986; a v Semmeringe, Rakúsko v 1989. O tom Bulletin Svetového kongresu Slovákov X (október 1980), s.8-10; XIII, č. 59 (august 1983), s. 1; XV, č. 71 (september 1986), s. 2-3; a XVIII, č. 84 (september 1989), s. 13-14

a ocenil Pavla Čarnogurského, katolíckeho disidenta na Slovensku.²³ Najväčší úspech Kongresu bol návrh, aby katolícki disidenti zorganizovali demonštráciu za náboženskú slobodu na Slovensku v Bratislave na Veľký piatok 25. marca 1988. Návrh poslal disidentom Marián Šťastný, známy hokejista, ktorý so svojimi dvomi bratmi ušli z Československa začiatkom 80. rokov 20. storočia a potom hrali za tím Quebec Nordiques v NHL. Ako uvedomelý Slovák vstúpil Šťastný do Svetového kongresu Slovákov a v roku 1987 ho Kongres zvolil za jedného zo svojich podpredsedov. Šťastný mal styky s disidentom Jánom Čarnogurským cez jeho svokru, ktorá bola na návšteve vo Švajčiarsku, a s jej pomocou poslal Čarnogurskému návrh na demonštráciu. Čarnogurský sa poradil s Františkom Mikloškom, ďalším disidentom, a tí dvaja usporiadali takzvanú „sviečkovú demonštráciu“ v Bratislave. Na Veľký piatok sa stretlo medzi 5000 a 10000 veriacich na Hviezdoslavovom námestí, zapálili sviečky, modlili sa a žiadali náboženskú slobodu. Komunistickí pohlavári dali policajtom rozkaz, aby demonštráciu potlačili, čo aj spravili s obuškami a striekaním vodou. Našťastie tam boli prítomní novinári s kameramanmi z Rakúska a z Anglicka, a tak sa tieto zábery dostali do televízií po celom svete. Táto demonštrácia uštedrila komunistom „monokel“ a bola to prvá veľká demonštrácia v Československu od roku 1969.²⁴

Svetový kongres Slovákov úzko spolupracoval so Slovenským ústavom v Ríme a so slovenskými cirkevnými hodnosťami v západnom svete. Akonáhle Kongres začal svoju činnosť, založil Náboženskú komisiu, v ktorej slúžili biskupi Grutka a Rusnák.²⁵ Oni spolu s vedením Kongresu potom žiadali Vatikán, aby založil Slovenskú cirkevnú provinciu, čo Vatikán sľúbil Slovákom ešte v 20. rokoch 20. storočia. Malá skupinka slovenských biskupov, ktorá sa mohla zúčastniť na Druhom Vatikánskom koncile, súhlasili s touto výzvou. Koncil sa stretával v tých istých rokoch ako vatikánska Ostpolitik, kedy Vatikán a Československo rokovali o obnovení diplomatických vzťahov. Tieto snahy priniesli ovocie 30. decembra 1977, keď sa československá vláda a Vatikán definitívne dohodli na vytvorení cirkevnej provincie na Slovensku. Táto dohoda bola veľmi dôležitá pre Slovensko, lebo Vatikán po prvý raz uznal štátnu hranicu medzi Maďarskom a Československom, ktorá bola založená v roku 1920 Trianonskou dohodou, a ktorú často maďarská vláda popierala. Bola to veľká výhra pre Svetový kongres Slovákov a jeho spojencov v Ríme.²⁶

Nakoniec Kongres odsúdil zatknutie a súdny proces s „Bratislavskou päťkou“, ktorá v auguste 1989 otvorene protestovala proti invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v roku 1968.²⁷ Táto „päťka“ ešte bola uväznená, keď 17. novembra 1989 vypukla v Československu Nežná revolúcia. 25. novembra Ján Čarnogurský, jeden z uväznených, bol prepustený a 10. decembra sa stal podpredsedom Československej vlády v Prahe. Stalo sa tak v ten istý deň ako Gustáv Husák, prezident Československej socialistickej republiky od roku 1975, podal demisiu.²⁸ Vedenie Kongresu následne cestovalo do Bratislavy, kde sa zúčastnili osláv pádu ko-

²³ Bulletin Svetového kongresu Slovákov XV, č. 75 (jún 1987), s. 2.

²⁴ Bulletin Svetového kongresu Slovákov, XVIII, čís. 81 (december 1988), s. 11. Pre taktické príčiny redaktori Bulletinu popreli, že iniciatíva prišla od Svetového kongresu Slovákov. Autorské interview s Mariánom Šťastným, 31. októbra 2010. Pozri ešte Simulčík, J.: Čas svitania: Sviečková manifestácia – 25. marec 1988. Prešov: Michal Vaško, 1988. Slovenské hlasy z Ríma 37, č. 5 (máj 1988), s.19-21 a č. 6 (jún 1988), s. 17.

²⁵ Bulletin SKS [Svetového kongresu Slovákov], č. 1 (február 1971), s. 1.

²⁶ Bulletin Svetového kongresu Slovákov, č. 7 (1972), s.11-12; č. 23 (1976), s. 20-24; č. 30 (1978), s.18; Hlasy z Ríma 23, č. 2 (február 1974), s. 3-4; 24, č. 6 (jún 1975), s. 4-8; Slovenské hlasy z Ríma, č. 2 (február 1978), s. 2-4; v tomto roku pridali „Slovenské“ do titulu tohto periodika. Pozri tiež Mulík, P.: Katolícka cirkev a Slováci: Úsilie Slovákov o samostatnú cirkevnú provinciu. Bratislava: Bernoláková spoločnosť, 1988. Je zaujímavé, že P. Mulík celkom vynechal (alebo nevedel) informácie o práci Slovákov v zahraničí v prospech založenia Slovenskej cirkevnej provincie.

²⁷ Bulletin SKS, XVIII, č. 84 (september 1989), s. 6

²⁸ Žatkuliak, J. (ed.): 1989 November a Slovensko: Chronológia a dokumenty (1985–1990). Bratislava: Historický ústav SAV, 1999, s. 69, 81.

munizmu a návratu politickej a náboženskej slobody do Československa.²⁹ Nanešťastie, Štefan B. Roman zomrel 23. marca 1988 a nedožil sa týchto šťastných udalostí.³⁰

Videli sme teda, ako Slováci na západe pomohli rímskokatolíckym a gréckokatolíckym slovenským cirkvám prežiť komunizmus v rodnom kraji v druhej polovici 20. storočia. Slováci v USA, Kanade a v Západnej Európe pomohli Slovákovi v bývalom Československu finančne, hmotne, politicky aj osobne. Slováci v rodnom kraji by im mali byť za to veľmi vďační.

Slovaks abroad helped the catholic church in Slovakia to survive communism in 1948–1989

Marián Mark Stolárik

After the Communist Party of Czechoslovakia seized power in 1948 it began a systematic attack upon organized religion in that country, especially against the Roman and Greek Catholic churches. It jailed most of their bishops, turned priests into state-supported civil servants, it dissolved the Greek Catholic Church in 1950 and it also dissolved all religious orders, whether male or female, severely restricted religious publications and limited the number of persons who could study for the priesthood in government-controlled seminaries. It also severed diplomatic relations with the Vatican.

A small number of Slovak priests who were studying in Rome after 1945 were bolstered by a few more who escaped from Czechoslovakia to the West after 1948. They organized themselves and began to broadcast in the Slovak language via Radio Vatican starting in 1949. They also began to publish periodicals in Rome which focused on government persecution of religion in their native land. These émigré priests were financially supported by American and Canadian Slovaks who were organized in the Slovak Catholic Federation. Indeed, the Slovak Catholic Federation helped to establish the Slovak Institute in Rome in 1963. This Institute then widened the publication of historical and religious materials for Slovaks back home.

Meanwhile, in 1952 a small group of Slovak Jesuits who were living the West when the Communists seized power in Czechoslovakia established a Slovak Jesuit Mission in Galt (later Cambridge) Ontario, Canada. They also established the publishing house *Dobrá kniha*, which then published hundreds of thousands of religious books and periodicals, which the Jesuits then arranged to be smuggled into Slovakia via Poland, Hungary and Vienna. All of this was financed by contributions from American and Canadian Slovaks.

After the Soviet-led invasion of Czechoslovakia in 1968, which ended the attempt of communist leader Alexander Dubcek to establish “socialism with a human face,” Slovaks in the USA and Canada decided to double their efforts to help their oppressed people in Czechoslovakia. In 1970, led by the Slovak billionaire Stephen B. Roman, they established the Slovak World Congress in Toronto. For the next 20 years this Congress agitated for Slovak religious and political freedom through various Conventions held in major American, Canadian and European cities, they published books and periodicals calling for freedom, they successfully lobbied the Vatican to establish an independent Slovak Church Province in 1977 and they urged Slovak dissidents to organize the first major anti-government demonstration in Czechoslovakia on Good Friday of 1988. When Communism collapsed in Czechoslovakia in November, 1989, they cheered and many travelled to their homeland to help celebrate this happy occasion.

²⁹ Bulletin Svetového kongresu Slovákov XVIII, č. 85 (december 1989), s. 23.

³⁰ Svetového kongresu Slovákov, XVII, čís. 79, celý Bulletin.